

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูกับการ อนุรักษ์วัฒนธรรม

Ban Phu's Community - based Tourism Management with Cultural Conservation

ปวีวรรณ สมนึก¹

¹ อาจารย์ ดร.ปวีวรรณ สมนึก, อาจารย์ประจำหลักสูตรการท่องเที่ยว คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเพื่อ (1) แสดงให้เห็นพัฒนาการของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูที่เน้นในด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น (2) เพื่อศึกษากระบวนการดำเนินงานของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงและการอนุรักษ์วัฒนธรรม และ (3) เพื่อศึกษาปัจจัยในการดำเนินงานที่นำไปสู่ความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู โดยศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องของชุมชน การสัมภาษณ์แกนนำและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู ตลอดจนการประชุมกลุ่มย่อย (focus group) ผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู ผลการศึกษาพบว่า

1. ภูมิปัญญาของตนเองชาวบ้านภูตามวิถีชีวิตของชาวภูไท จนทำให้แกนนำชุมชนได้เกิดแนวคิดและเริ่มทำโฮมสเตย์ในหมู่บ้านขึ้น แต่ปรากฏว่าผลการทำโฮมสเตย์ล้มเหลว เพราะไม่มีสิ่งดึงดูดความสนใจของผู้คนหรือนักท่องเที่ยว จนกระทั่งหมู่บ้านได้รับรางวัลหมู่บ้าน OTOP เพื่อการท่องเที่ยว ส่งผลให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีศักยภาพที่พร้อมให้บริการกับนักท่องเที่ยว กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง

2. กระบวนการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านภูนั้น ใช้โครงสร้างของกรรมการหมู่บ้านเข้ามา และแบ่งบทบาทหน้าที่ตามความเหมาะสมออกเป็น 6 ฝ่ายด้วยกัน โดยมีกิจกรรมแหล่งเรียนรู้ชุมชนออกเป็น 6 ฐาน สำหรับกลไกการจัดการในการอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนบ้านภูนั้น มีการดำเนินการใน (1) ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยผ่านศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านภู (2) ด้านการส่งเสริมอาชีพด้านศิลปะและวัฒนธรรม โดยชุมชนบ้านภูได้รวมกลุ่มอาชีพต่างๆขึ้นมาเพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟู และ (3) ด้านการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม โดยผ่านวัดซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน

3. ปัจจัยในการดำเนินงานที่นำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนคือ (1) ความต้องการและความสามัคคีของคนในชุมชน (2) การมีจิตสำนึกและภูมิใจในบ้านเกิดที่เป็นแบบฉบับของชาวผู้ไท ที่มีวัฒนธรรมและความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย มีจิตใจโอบอ้อมอารี และ (3) การรู้จักการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน

คำสำคัญ: การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน, การอนุรักษ์วัฒนธรรม, บ้านภู, ผู้ไท

Abstract

This study aimed to (1) outline the development of the tourism organized by Ban Phu community which had an emphasis on local culture preservation, (2) investigate the operation process of the community in tourism management by upholding the philosophy of sufficiency economy and cultural preservation and (3) study the factors in the operation process, which led to the successful tourism management of the community. The data collection involved reviewing community-related documents, interviewing the head and the involved subjects responsible for the tourism management of Ban Phu, and conducting focus groups. The results showed that :

1. The wisdom of the Ban Phu villagers was in the same way as Phuthai people. According to these unique aspects, the head of the community had an idea and decided to initiate a home stay in the village. However, the project was not successful since there had been no interesting attractions. In addition, the village was not well-known among tourists, resulting in no customers. However, the village had won the prize for for being the OTOP Tourism Village. According to the mentioned honors, Ban Phu community proved itself to be efficient in providing services for tourists, making it a famous tourist attraction.

2. Ban Phu community used its village committees in implementing tourism management process. The village committees were divided into 6 units according to their duties. Community learning activities were organized and divided into 6 bases for the tourists to participate. The implementation of the management mechanism in preserving and restoring of Ban Phu's culture was categorized as follows: 1) Local wisdom. The community learning center played a significant role in providing knowledge and preserving culture. 2) In terms of occupational promotion in arts and culture, Ban Phu community had formed an occupational group in order to preserve and restore their culture. 3) Moral and ethics promotion. Temples played an important role as a spiritual center of the community.

3. Operating factors leading to the achievement in tourism management of the community were: 1) the need and the unity of the community members to be a good host together. 2) having consciousness and pride in their Phuthai origin which had a simple life and hospitality. 3) having competency in competition.

**Keywords : Community-based Tourism Management;
Cultural Conservation; Ban Phu; Phuthai**

บทนำ

บทความนี้จัดทำขึ้นเพื่อชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการ กระบวนการจัดการ และปัจจัยสู่ความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยนำเอาชุมชนเล็กๆ ที่ตั้งอยู่ท่ามกลางชุมชนและมีวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ในแบบฉบับของตัวเองมาศึกษา คือ ชุมชนบ้านภู ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ที่ได้รับการสนับสนุนจากกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย องค์การบริหารส่วนจังหวัดมุกดาหาร และมหาวิทยาลัยศิลปากร ที่รวมพลังช่วยผลักดันให้เกิดการพัฒนารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูที่เน้นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ วัฒนธรรมภูไทขึ้นในปี พ.ศ. 2549 จวบจนกระทั่งในปัจจุบัน โดยไม่ได้ผ่านงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย โดยบทความนี้จะชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการของการท่องเที่ยวโดยชุมชน กระบวนการดำเนินงาน และปัจจัยสู่ความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน เพื่อเป็นตัวอย่างให้กับชุมชนอื่นๆ ในด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อยกระดับการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้พัฒนาต่อไป

วิธีการศึกษา

ผู้ศึกษาใช้การสุ่มตัวอย่างแบบไม่อาศัยความน่าจะเป็น(Non-probability random sampling) แบบเจาะจง ด้วยเทคนิคดุลยพินิจของผู้วิจัย (ทองใบ สุดชาติ, 2549) ซึ่งสามารถกำหนดกลุ่มตัวอย่างออกได้เป็นดังนี้

1. แกนนำและคณะกรรมการกลุ่มจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู จำนวน 10 คน
2. ตัวแทนชาวบ้านที่มีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู จำนวน 10 คน โดยใช้วิธีการศึกษาที่หลากหลายตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพดังนี้
 - 2.1. ศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะเอกสารชุมชนเศรษฐกิจ

- พอเพียงบ้านภู ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร
- 2.2.สัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะผู้ใหญ่บ้าน ไพฤทธิ์ วิเศษศรี และแกนนำของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู อาจารย์ ถวัลย์ ผิวขำ
 - 2.3. จัดประชุมกลุ่มย่อย (focus group) กับตัวแทนผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชุมชนบ้านภู
 - 2.4. การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการพรรณนา(Descriptive Analysis)

แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

พจนานุกรม (2546: 178-179) กล่าวว่า “การท่องเที่ยวโดยชุมชน (community base sustainable tourism) คือการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน” โดยมองว่าการท่องเที่ยวต้องทำงานครอบคลุม 5 ด้าน พร้อมกัน ทั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยมีชุมชนเป็นเจ้าของและมีส่วนในการจัดการ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ของ CBT : มีองค์ประกอบที่สำคัญคือ (1) **ศักยภาพของคน** ต้องเริ่มที่คนในชุมชนที่จะต้องรู้จักรากเหง้าของตนเองให้ดีเสียก่อน เพื่อความพร้อมในการบอกเล่าข้อมูลและคนในชุมชนต้องมีความพร้อมที่จะเรียนรู้ มีความสามัคคี ทำงานร่วมกันได้ (2) **ศักยภาพของพื้นที่** หมายรวมถึง ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบสานต่อกันมา คนในชุมชนต้องรู้จัก ต้องรักและหวงแหนเห็นคุณค่าของทรัพยากรในชุมชนของตน สามารถที่จะนำมาจัดการได้อย่างคุ้มค่าและยั่งยืน (3) **การจัดการ** ชุมชนที่จะสามารถบริหารจัดการ การท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ต้องเป็นชุมชนที่มีผู้นำที่เป็นที่ยอมรับ มีความคิด มีวิสัยทัศน์ ความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยว

โดยชุมชน ทั้งยังต้องได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานทั้งภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ต้องมีการพูดคุยกำหนดแนวทางในการเตรียมความพร้อมชุมชน รู้ว่าพื้นที่ของตน จะมีรูปแบบการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้อย่างไร ควรมีกิจกรรมอะไรบ้าง และจะมีการกระจาย จัดสรรรายได้อย่างไร และ (4) **การมีส่วนร่วม** เป็นการสื่อความคิดเห็น การแก้ปัญหา รวมถึงการหาทางแก้ไขปัญหาต่างๆ จากการระดมความคิดจากประสบการณ์ของนักวิจัยท้องถิ่น พบว่าชุมชนจัดให้มีเวทีพูดคุย ร่วมกันคิดวางแผนดำเนินการ ประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการทำงานร่วมกัน สร้างกฎระเบียบของชุมชนทางด้านต่างๆ เพื่อให้คนในชุมชนรวมถึงผู้มาเยือน ปฏิบัติตามสำหรับหลักการทำงานการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้น การท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องมาจากความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ชุมชนได้มีการวินิจฉัยวิเคราะห์สภาพปัญหา ผลกระทบการท่องเที่ยวอย่างรอบด้านแล้ว ชุมชนร่วมตัดสินใจลงมติที่จะดำเนินการตามแนวทางที่ชุมชนเห็นสมควร สมาชิกในชุมชน ต้องมีส่วนร่วมทั้งการคิดร่วม วางแผนร่วม ทำกิจกรรมร่วม ติดตามประเมินผลร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกันและรับประโยชน์ร่วมกัน ชุมชนต้องการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เป็นชมรม เป็นองค์กร หรือจะเป็นองค์กรชุมชนเดิมที่มีอยู่แล้วเช่นกัน เพื่อกลไกที่ทำหน้าที่แทนสมาชิกทั้งหมดในระดับหนึ่ง และดำเนินการด้านการกำหนดทิศทางนโยบาย การบริหาร การจัดการ การประสานงาน เพื่อให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นไปตามเจตนารมณ์ของสมาชิกในชุมชนที่เห็นร่วมกัน รูปแบบ เนื้อหา กิจกรรมของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ต้องคำนึงการอยู่ร่วมกันอย่างมีศักดิ์ศรี มีความเท่าเทียมกัน มีความเป็นธรรม และให้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ และลดผลกระทบในเชิงลบ มีกฎ กติกาที่เห็นร่วมจากชุมชน สำหรับการจัดการท่องเที่ยวที่ชัดเจน และสามารถกำกับดูแลให้เป็นไปตามกติกาที่วางไว้ ชุมชนที่จัดการท่องเที่ยว สมาชิกในชุมชน ชาวบ้านทั่วไป และนักท่องเที่ยว ควรมีกระบวนการเรียนรู้ระหว่างกันและกันอย่างต่อเนื่อง เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนากระบวนการทำงานการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้ถูกต้อง

เหมาะสม และมีความชัดเจน การท่องเที่ยวโดยชุมชน จะต้องมีมาตรฐานที่มาจาก ข้อตกลงร่วมภายในชุมชนด้วย เช่น ความสะอาด ความปลอดภัย การกระจายรายได้ที่เป็นธรรมของผู้ที่เกี่ยวข้อง และพิจารณาร่วมกันถึงขีดความสามารถในการรองรับ รายได้ที่ได้รับจากการท่องเที่ยว มีส่วนไปสนับสนุนการพัฒนาชุมชนและ รักษาสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวจะไม่ใช่อาชีพหลักของชุมชน และชุมชนต้องดำรง อาชีพหลักของตนเองไว้ได้ ทั้งนี้หากอาชีพของชุมชนเปลี่ยนเป็นการจัดการ การท่องเที่ยว จะเป็นการทำลายชีวิตและจิตวิญญาณดั้งเดิมของชุมชนอย่างชัดเจน และ องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็งพอที่จะจัดการกับผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นได้ และ พร้อมจะหยุดเมื่อเกินความสามารถในการจัดการ ซึ่งสิ่งเหล่านี้หากมองในแง่ความ พร้อมของชุมชนและประสิทธิภาพในการบริหารจัดการท่องเที่ยวในมิติของชุมชน แล้ว การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะเป็นไปได้ด้วยดีนั้นยังต้องพิจารณาจากมิตินอก ชุมชนที่เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยได้แก่ การตลาด นโยบายรัฐที่เข้ามาสนับสนุน และ พฤติกรรมของนักท่องเที่ยว เป็นต้น ในด้านกระบวนการทำงานเพื่อเสริมสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวนั้น จะเห็นได้ว่าในมิติของ ชุมชนไม่ได้มองเรื่องรายได้เป็นเรื่องหลัก ผิดกับในระดับนโยบายการท่องเที่ยว มักจะให้ความสำคัญเรื่องรายได้เป็นอันดับแรก หากเอาคุณค่า วิธีคิดที่เป็นพื้นฐาน ที่สำคัญในสังคมไทย อันได้แก่ การมีน้ำใจ ความเอื้ออาทร ประกอบกับการมีวิถีชีวิต ที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ ความรักในศิลปวัฒนธรรม อันเป็นทุนทางสังคมของคนไทย ก็จะทำให้การริเริ่มและมองการท่องเที่ยวได้ถูกทิศทางยิ่งขึ้น

การอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น

การอนุรักษ์ หมายถึง การทำนุบำรุง และป้องกันรักษาไว้คงสภาพเดิม ใน การอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น ต้องสืบค้นเรื่องราวความเป็นมาของสิ่งนั้นอย่าง ถ้วนถี่ว่า สร้างขึ้นมาอย่างไร ที่ไหน เพราะเหตุใด ด้วยวิธีการใด การอนุรักษ์ วัฒนธรรมท้องถิ่น ทำได้ 2 แนวทาง คือ

1. การคงสภาพเดิมไว้ เช่น ท้องถิ่นใดมีจิตรกรรมฝาผนัง ก็ไม่เข้าไปจับต้อง ให้สีของภาพหลุด ไม่ขีดขีดเขียนหรือรื้อทำลายสิ่งของที่มีคุณค่า มีความสวยงาม ซึ่งมีคุณค่าทางเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับทางศาสนาประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อของท้องถิ่น สำหรับศิลปวัตถุต่างๆ ต้องเก็บรักษาให้ปลอดภัยจากการถูกทำลายและการโจรกรรม โดยอาจจะจัดสถานที่เป็นพิพิธภัณฑ์ของท้องถิ่น เช่น ในหมู่บ้าน ในโรงเรียน เป็นต้น

2. การบูรณะซ่อมแซม มีการซ่อมแซมศิลปวัตถุ สถาปัตยกรรม ประติมากรรมและจิตรกรรม เพื่อให้คงอยู่ในรูปแบบเดิมด้วยวัสดุของเดิมตามหลักวิชาการโดยผู้รู้ ผู้ชำนาญเพื่อคงศิลปะนั้นให้ยาวนาน เช่น การขุดแต่งโบราณสถานของกรมศิลปากร เป็นต้น สำหรับวิธีการอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่วัฒนธรรมพื้นบ้าน ทำได้หลายรูปแบบ คือ

1. การสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรม คือ การจัดกิจกรรมหรือดำเนินการให้มีการเริ่มสร้างสรรค์ บุกเบิก การประดิษฐ์คิดค้น การวิจัยและการพัฒนาทางด้านวัฒนธรรมพื้นบ้าน

2. การส่งเสริมและสนับสนุน คือ การจัดกิจกรรมหรือดำเนินการใดๆ ที่ช่วยให้สามารถดำเนินงานด้านวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เช่น การจัดงบประมาณสนับสนุน การยกย่องเชิดชูเกียรติ และการอุปถัมภ์

3. การเผยแพร่และการประชาสัมพันธ์ คือการจัดกิจกรรมหรือดำเนินการนำวัฒนธรรมไปสู่ประชาชนทางสื่อมวลชนทุกรูปแบบ เช่นการจัดพิมพ์ เอกสารเผยแพร่ การออกอากาศทางโทรทัศน์และวิทยุ

4. การจัดบริการทางวัฒนธรรม คือ การจัดกิจกรรมหรือดำเนินการเพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสสัมผัสกับวัฒนธรรม ให้มีความรู้ ความเข้าใจ ความซาบซึ้งและการปฏิบัติหน้าที่เหมาะสมถูกต้อง เช่น การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม การจัดบริการห้องสมุด การจัดแสดงนิทรรศการ

5. การทำนุบำรุง และฟื้นฟูวัฒนธรรมพื้นบ้าน คือ การจัดกิจกรรมหรือ ดำเนินการเพื่อการพิทักษ์รักษามรดกทางวัฒนธรรมที่ได้สั่งสม สืบทอดมาจากอดีต ให้คงอยู่เพื่อ การศึกษาค้นคว้า รวมทั้งการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมและพิพิธภัณฑ์

6. การเสริมสร้างความเป็นประชาธิปไตยทางวัฒนธรรมคือ การจัด กิจกรรมหรือดำเนินการให้ประชาชนส่วนใหญ่ หรือทั้งหมดได้มีโอกาส มีส่วนร่วม ในการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ การจัดกิจกรรม และการดำเนินการทาง วัฒนธรรมพื้นบ้าน

7. การเสริมสร้างความเข้าใจในวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน คือ การจัด กิจกรรม หรือการดำเนินการใดๆ ทางวัฒนธรรม เพื่อให้ประชาชนมีความรู้ ความ เข้าใจ และเกิดการยอมรับวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมของกลุ่มชนในภูมิภาค ต่างๆซึ่งกันและกัน

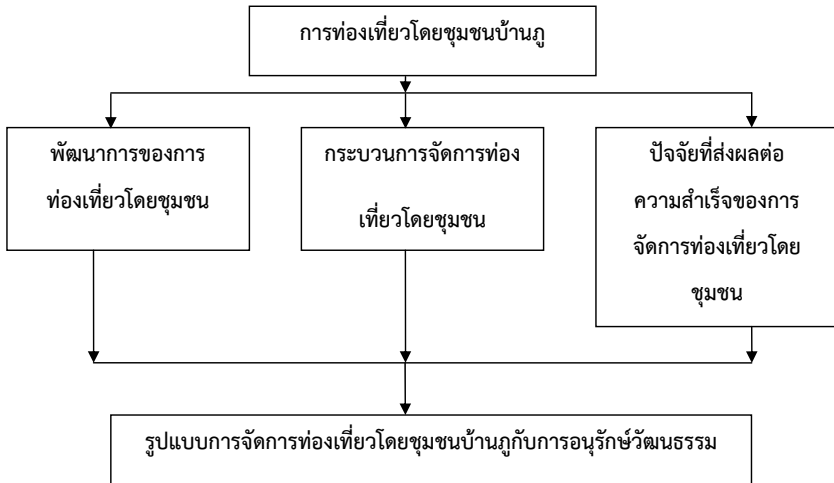
8. การจัดการศึกษาเพื่อวัฒนธรรม คือการจัดกิจกรรมและดำเนินการเพื่อ พัฒนาให้ประชาชนมีความรู้ สามารถอ่านออกเขียนได้ สื่อความหมายได้อย่างมี ประสิทธิภาพ เช่น ลดอัตราการไม่รู้หนังสือ การบริการศึกษาอย่างทั่วถึง

9. การปรับปรุงวัฒนธรรมในชีวิตประจำวัน คือการจัดกิจกรรม หรือ การ ดำเนินการในโครงการปรับปรุงที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม เครื่องอำนวยความสะดวกและสาธารณูปโภค รวมทั้งการบริการอนามัย การเพิ่มพูนสิ่งที่ดีงาม และสิ่ง ที่บันเทิงใจในชีวิตประจำวันให้แก่ประชาชน

10. การเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ คือการจัดกิจกรรมหรือดำเนินการ ให้ประชาชนมีสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ

11. การจัดเก็บข้อมูลทางด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อประโยชน์ในการ ศึกษา ค้นคว้า โดยจัดไว้เป็นหัวข้อต่างๆ ได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณีและ ศาสนา ภาษาและวรรณกรรม ศิลปกรรมและโบราณคดี การละเล่น ดนตรี และ การพักผ่อนหย่อนใจ ตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่และวิทยาการ

กรอบแนวคิดในการศึกษา

แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวคิดในการศึกษา

จากกรอบแนวคิดในการศึกษาข้างต้นจะเห็นได้ว่า การศึกษาเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม มีขอบเขตของการศึกษาในประเด็นของพัฒนาการของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูที่เน้นในด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น กระบวนการดำเนินงานของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงและการอนุรักษ์วัฒนธรรม และปัจจัยในการดำเนินงานที่นำไปสู่ความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู ซึ่งจะนำไปสู่แบบอย่างของรูปแบบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมต่อไป

ผลการศึกษา

“สัมผัสวิถีชีวิตย้อนยุคกลางเขาศรีนคร ต้มดั่ววัฒนธรรมภูไทและ ศิลปหัตถกรรมผ้าหมักโคลนของแท้ ข้าวโง้งเที่ยวสะพานนาเขต ตลาดอินโดจีน”

แผนภูมิที่ 2 ลักษณะภูมิประเทศของบ้านภู

บ้านภูตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านเป้า อำเภอนองสูง จังหวัดมุกดาหาร เดิมเป็นส่วนหนึ่งของเมืองหนองสูง ซึ่งเมืองหนองสูงตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ในราว พ.ศ. 2378 ประชาชนส่วนใหญ่เป็นชาวภูไท อพยพมาจากเมืองคำอ้อเขียวและเมืองวัง ซึ่งอยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง แขวงสิบสองจุไทย โดยรัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ท้าวสีหนาม เมืองคำอ้อ เป็นเจ้าเมืองหนองสูง นามว่าพระไกรสรราช เมืองหนองสูงครอบคลุมเขตอำเภอนาแก จังหวัดนครพนมด้วย โดยขึ้นกับเมืองมุกดาหาร เมื่อปี พ.ศ. 2442 ชาวเมืองหนองสูงบางส่วน ได้อพยพย้ายถิ่นฐานเนื่องจากสาเหตุหลายประการ เช่น หลังน้ำท่วมทุกปี จะเกิดโรคระบาดรุนแรง ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า โรคห่า (โรคท้องร่วง) พื้นที่ทำกินน้อยลง และในปีนั้นปรากฏว่า ได้มีเสือมากินม้าของชาวบ้าน ซึ่งเชื่อกันว่าเสือตัวไหนได้กินม้าแล้ว ต่อไปก็จะกินคน ทำให้เกิดความกลัว ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งประมาณ 20 ครอบครัว โดยการนำของเจ้าสุโพธิ์สมบัติ เจ้ามหาสงคราม เจ้ามหาเสนา และเจ้ากิตติราช อพยพมาทางใต้ข้ามภูเขาลงมาตั้งถิ่นฐานอยู่บนฝั่งขวาของห้วยกระเบน ซึ่งเจ้าเมืองนนท์ได้มาอยู่ก่อน

แล้ว เนื่องจากเจ้าเมืองนนท์เป็นคนมีวิชาอาคมแก่กล้า จึงมีคนกล่าวหาว่าเป็นผีปอบ เจ้าเมืองนนท์กับชาวบ้านอีกส่วนหนึ่ง จึงพากันย้ายมาอยู่ที่นาฝักชะงู๋ เรียกชื่อว่า บ้านหลุบภู โดยให้เจ้าสุโพธิ์สมบัติเป็นหัวหน้าหมู่บ้าน แต่เนื่องจากที่ตรงนั้นเป็นหุบเขา ทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมทุกปี เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2445 จึงได้พากันย้ายถิ่นฐานมาตั้งที่เนินเขาซึ่งเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านในปัจจุบัน ต่อมาเมื่อทางราชการได้สำรวจเขตบ้านแดนเมือง หมู่บ้าน “บ้านหลุบภู” จึงตั้งชื่อเป็น “บ้านภู” โดยตัดคำว่าหลุบออก และได้ชื่อว่า “บ้านภู” มาจนถึงปัจจุบัน โดยสภาพของหมู่บ้านตั้งอยู่บนเนินเขาเตี้ยๆ ล้อมรอบด้วยภูเขาสลับซับซ้อน ในอดีตเพื่ออกเขาเหล่านี้เต็มไปด้วยป่าไม้ พืชพันธุ์ธรรมชาติ และสัตว์ป่านานาชนิด แต่ในปัจจุบันได้ลดน้อยลงเนื่องจากการขยายตัวของประชากรในชุมชน ทำให้ความต้องการที่ทำกินเพิ่มมากขึ้น ระหว่างหมู่บ้านกับภูเขาคือเป็นที่ราบลุ่มเชิงเขา เหมาะแก่การเพาะปลูก ทำไร่ ทำนา มีลำห้วยที่เป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรอยู่จำนวน 3 สาย สภาพภูมิอากาศมี 3 ฤดู อากาศจะร้อนมากในฤดูร้อน และจะหนาวมากในฤดูหนาว พื้นที่ของหมู่บ้านทั้งหมด 3,849 ไร่

ปัจจุบันชุมชนบ้านภู มีแหล่งถ่ายทอดความรู้ให้กับคนในชุมชน รุ่นต่อรุ่นเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน กลุ่มอาชีพและกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากความต้องการที่แท้จริงของคนในชุมชน ทั้งเรื่องของการประกอบอาชีพ การดำรงอยู่ของวิถีชุมชน ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม และประเพณี เช่นเดียวกับศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านภู ที่คนในชุมชนมีความคาดหวังให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนในด้านต่างๆ ที่หลากหลาย ชุมชนบ้านภู ตั้งอยู่บนเนินเขาเตี้ยๆล้อมรอบด้วยภูเขาสลับซับซ้อน ห่างจากตัวจังหวัดมุกดาหาร ระยะทาง 57 กิโลเมตร ห่างจากตัวอำเภอหนองสูง 7 กิโลเมตร มีเส้นทางไปยังตัวจังหวัดได้ 2 เส้นทางคือ จากถนนหลวงแผ่นดิน หมายเลข 2370 ไปทางอำเภอนิคมน้ำอภัย และไปทางอำเภอหนองสูง เข้าสู่ถนนสาย 2042 มุกดาหาร-กุฉินารายณ์ เป็นถนนลาดยางตลอดเส้นทาง ถนนเส้นทางหลักในหมู่บ้านเป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก มี 15 เส้นทาง ระยะทาง 3 กิโลเมตร

มีลำห้วย 3 สาย ความยาว 8 กิโลเมตร บ่อบาดาลสาธารณะ 5 บ่อ ใช้ได้ 4 บ่อ
ประปาหมู่บ้าน 3 แห่ง จำนวนครัวเรือนที่ใช้ 100 ครัวเรือน โทรศัพท์เคลื่อนที่ 280
เครื่อง พื้นที่ดินสาธารณะ 3 แห่ง ได้แก่

1. ศูนย์วัฒนธรรม ใช้ประโยชน์สร้างศาลาอเนกประสงค์ ศูนย์พัฒนา
เด็กเล็ก บ้านภูไทจำลอง
2. ศูนย์แสดงผลิตภัณฑ์ชุมชน ใช้ประโยชน์แสดงและจำหน่ายผลิตภัณฑ์
ของชุมชน
3. ศูนย์เรียนรู้ชุมชนต้นแบบ สมบูรณ์แบบ ภาควิชาวันออกเฉียงเหนือ เป็น
แหล่งถ่ายทอดความรู้ของชุมชน

แผนภูมิที่ 3 ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านภู

การปกครองในชุมชน แบ่งออกเป็นคุ้ม จำนวน 9 คุ้ม จากอดีตจนถึง
ปัจจุบัน มีผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 9 คน ประชากรตามทะเบียนราษฎร 573 คน 133
ครัวเรือน ประชากรที่อยู่จริง 350 คน ชาย 171 คน หญิง 179 คน จำนวน 115

ครัวเรือน ลักษณะทางสังคม มีวัด 2 แห่ง คือ วัดศรีนันทาราม และวัดพุทธศิริ โรงเรียน 2 แห่ง คือ โรงเรียนบ้านภู(ประถม) และโรงเรียนพลังราษฎร์พิทยาสรรพ์ (มัธยม) ที่พักสงฆ์ 1 แห่ง ศูนย์เด็กก่อนเกณฑ์ 1 แห่ง สำหรับทรัพยากรธรรมชาติและสถานที่ท่องเที่ยวของบ้านภู เป็นภูเขา ถ้ำ ลำห้วย ทั้งที่เป็นสถานที่ทางธรรมชาติ และสถานที่สร้างขึ้น เช่น วัดพุทธศิริ ภูจ้อก้อ ถ้ำโงตก ถ้ำช้างสี ผาฮ่อม ลานข่อยดานและวังน้ำเอื้อ เป็นต้น บนเขามีจุดชมวิวส่องทิวธรรมชาติหลายแห่ง โดยเฉพาะบนยอดภูจ้อก้อหินซ้อนดั่ง นับเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สวยงาม

พัฒนาการของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู

ก่อนปี พ.ศ. 2541 ชาวบ้านภูมีภูมิปัญญาของตนเองตามวิถีชีวิตของชาวภูไท เช่น มีการเล่นดนตรี มีรูปแบบการหาอยู่หากิน มีอาหารที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ต่อมาในปี พ.ศ. 2542 มีการจัดทำโครงการกินข้าว เขาเหือนในบ้านแปด ต่อมาในปี พ.ศ. 2546 อาจารย์ถวัลย์ ผิวขำ ได้มีแนวคิดและเริ่มทำโฮมสเตย์ในหมู่บ้าน แต่ปรากฏว่าผลการทำโฮมสเตย์ล้มเหลว เพราะว่าไม่มีสิ่งดึงดูดความสนใจของผู้คนหรือนักท่องเที่ยวเข้ามาพัก นอกจากนี้หมู่บ้านก็ยังไม่เป็นที่รู้จักของสังคม จึงส่งผลให้ไม่มีใครเข้ามาพัก หลังจากนั้นการทำโฮมสเตย์ของหมู่บ้านหยุดไปโดยอัตโนมัติ ต่อมาในปี พ.ศ. 2547 – 2548 อาจารย์และนักศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากร เข้ามาทำการวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมของชาวภูไทบ้านภู ส่งผลให้ชาวบ้านภูมีการตื่นตัวเห็นความสำคัญของประเพณี และวัฒนธรรมของตนเองที่ปฏิบัติกันมา อาจารย์ถวัลย์ ผิวขำ ที่มีความคิดว่าจะต้องพัฒนาบ้านภูเป็นแหล่งท่องเที่ยวให้ได้ จุดนี้จึงถือได้ว่าเป็นการจุดประกายการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของบ้านภู ซึ่งชาวบ้านก็ได้นำเอาแนวคิดนี้เข้าสู่อำเภอประชุมหมู่บ้าน มีทั้งเสียงสนับสนุนและเสียงการคัดค้านที่คิดว่าจะมีใครเข้ามาพัก หรือมาท่องเที่ยวในชุมชน และในปี พ.ศ. 2549 ได้รับรางวัลหมู่บ้านอาสาพัฒนาตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของสำนักงานคณะกรรมการ

วัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) กรมการพัฒนาชุมชนเขต 3 ได้จัดการประกวดคัดเลือก “หมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุข” เพื่อเข้ารับรางวัลพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามราชกุมารี ผลปรากฏว่า บ้านภูได้รับรางวัลชนะเลิศ ลำดับที่ 1 ของเขต 3 ต่อจากนั้นยังได้รับการพิจารณาให้เป็นหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงจากศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชน เขตที่ 3 มีการเข้ามาถ่ายทำรายการโทรทัศน์ หุ่นแสดงตะวัน จึงทำให้ชุมชนบ้านภูแห่งนี้เป็นที่รู้จักจากภายนอกมากยิ่งขึ้น จึงทำให้มีหลายหน่วยงานเข้ามาศึกษาดูงานในชุมชน มีการเข้ามาจับจ่ายซื้อของ มีการเข้ามารับประทานอาหารในชุมชน แต่ชุมชนยังไม่ได้มีการบริหารจัดการในรูปแบบของโฮมสเตย์ คือ ไม่มีการคิดค่าหัว มีแต่ชาวบ้านเลี้ยงแขกผู้ที่เข้ามาเยือน เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงมีแนวคิดของการบริหารจัดการเกี่ยวกับการหารายได้เข้าสู่ชุมชนขึ้นมา มีแนวคิดที่จะรื้อฟื้นการทำโฮมสเตย์บ้านภูขึ้นมาใหม่ โดยใช้ศักยภาพของชุมชนในด้านที่เป็นหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงในการดึงดูดความสนใจจากหน่วยงานต่างๆ หลังจากนั้นชุมชนบ้านภูได้มีโอกาสต้อนรับคณะผ้าป่าจากกรุงเทพมหานครที่มาทอดถวาย ณ วัดบ้านภู ทำให้ชาวชุมชนบ้านภูได้ประสบการณ์ในการต้อนรับ ประกอบกับได้ลงพื้นที่ศึกษาดูงานที่หมู่บ้านโคกก่อง จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ทำการท่องเที่ยวในรูปแบบของโฮมสเตย์ ชุมชนบ้านภูจึงนำประสบการณ์ที่ได้มาประยุกต์ใช้ในการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านภูโดยจัดให้มีการเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงของหมู่บ้าน ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2549 การท่องเที่ยวโดยชุมชนหมู่บ้านโฮมสเตย์บ้านภู ได้เปิดให้บริการครั้งแรกเมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน 2549 ซึ่งคณะแรกที่เข้ามาโดยได้รับความช่วยเหลือจาก ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชน เขตที่ 3 ได้นำคณะพัฒนาชุมชนจำนวน 9 รุ่น รุ่นละประมาณ 100 คนมาอบรมสัมมนาแลกเปลี่ยนความรู้ในหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ พักหมู่บ้านโฮมสเตย์บ้านภูรุ่นละ 2 วัน 1 คืน ซึ่งถือเป็นครั้งแรกของชุมชนที่มีการบริหารจัดการในรูปแบบของโฮมสเตย์ และในปี พ.ศ. 2550-2551 ชุมชนบ้านภูได้ส่งบ้านจำนวน 30 หลังเข้าประกวดหมู่บ้านโฮมสเตย์ และ

ผ่านการประเมินจำนวน 29 หลัง จากที่มีบ้านที่พร้อมให้บริการนักท่องเที่ยวทั้งหมด 61 หลัง และมีการเข้ามาถ่ายทำรายการโทรทัศน์หลายรายการ เช่น รายการรอยยิ้มของแผ่นดิน รายการเปิดบ้าน อบต. ซึ่งได้ส่งผลให้ชุมชนบ้านภูเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น และได้มีคณะเข้ามาศึกษาดูงานมากที่สุด คือคณะผู้มาศึกษาดูงานจากเทศบาลเมืองหนองปรือ จังหวัดชลบุรี โดยมีจำนวนทั้งสิ้น 300 คน ในปี พ.ศ. 2552 ชุมชนบ้านภูได้รับรางวัลหมู่บ้าน OTOP เพื่อการท่องเที่ยว จากทางกรมการพัฒนาชุมชนจังหวัดมุกดาหาร และมีการเข้ามาถ่ายทำรายการเปิดโลก OTOP ส่งผลให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูมีชื่อเสียงขึ้นไปในระดับประเทศ และทางการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูได้มีการบันทึกข้อตกลง (MOU) กับบริษัททัวร์ 2 บริษัท แต่ไม่ประสบความสำเร็จ และในปี พ.ศ. 2553 การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูมีศักยภาพที่พร้อมให้บริการกับนักท่องเที่ยว มีชื่อเสียงในระดับภาคและระดับประเทศ มีหน่วยงานทั้งทางภาครัฐ และนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนเป็นจำนวนมาก และทางประธานกรรมการหมู่บ้านโฮมสเตย์ คือ อาจารย์ถวัลย์ ผิวขำ ยังมีแนวคิดที่น่าสนใจ คือต้องการที่จะสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มีแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนสร้างเครือข่ายร่วมกันสามารถเชื่อมโยงให้สามารถจัดทำเป็นการท่องเที่ยวในโปรแกรมของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

กระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู

การจัดการทรัพยากรกับจำนวนนักท่องเที่ยว ในการจัดการท่องเที่ยวของบ้านภู ได้มีการจัดกิจกรรมแหล่งเรียนรู้ชุมชนออกเป็น 6 ฐาน ได้แก่ ฐานลดรายจ่าย ฐานเพิ่มรายได้ ฐานประหยัดอดออม ฐานเรียนรู้ ฐานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ฐานเอื้ออารี ซึ่งการบริหารจัดการคือ ให้นักท่องเที่ยวแบ่งกลุ่มเข้าไปศึกษาในแต่ละฐาน ซึ่งจำนวนที่เหมาะสมที่สุดคือประมาณฐานละ 50 คน หากมีจำนวนนักท่องเที่ยวที่มากเกินไปก็จะมีการแบ่งกลุ่มออกเป็น 16 กลุ่ม และมีการหมุนเวียนเข้าฐานเป็น 2 รอบ และสำหรับในส่วนของ

ที่พัก จะมีบ้านที่เปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าพักได้ทั้งสิ้น 61 หลัง ซึ่งจะสามารถพักได้หลังละประมาณ 3-6 คนหากมีจำนวนนักท่องเที่ยวที่มากเกินไปขีดความสามารถก็จะมีบ้านไว้คอยให้บริการเสริม และส่งให้นักท่องเที่ยวเข้าพักกับเครือข่าย แต่ความไม่เพียงพอของที่พักนั้นยังไม่เคยมีมาก่อน

การจัดการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านภูนั้น ชุมชนบ้านภูมีกลุ่มจัดการการท่องเที่ยว ซึ่งคนที่มาจัดการท่องเที่ยวนั้น ส่วนมากจะใช้โครงสร้างของกรรมการหมู่บ้านเข้ามาบริหารจัดการ และแบ่งบทบาทหน้าที่การจัดการตามความเหมาะสม (คณะกรรมการจัดการมีทั้งหมด 12 คน) ทั้งนี้ในการจัดการนั้นคณะกรรมการจัดการจะมีวาระการจัดการ 4 ปี ซึ่งเมื่อครบ 4 ปี ชุมชนก็จะมีการประชุมเพื่อลงมติคัดเลือกคณะกรรมการจัดการใหม่อีกครั้ง เว้นแต่ว่าคณะกรรมการนั้นๆ บริหารไม่ดี เช่น การจัดการท่องเที่ยวไม่ราบรื่นเท่าที่ควร การบริหารผิดพลาด ไม่เป็นไปตามแผนที่วางเอาไว้ ก็จะมีการประชุมเพื่อหาทางแก้ไข หรือลงมติกันใหม่อีกครั้งหนึ่ง หรือ ลดวาระการจัดการลงเหลือ 2 ปี เป็นต้น สำหรับลักษณะโครงสร้างการบริหารการท่องเที่ยว สามารถแบ่งออกได้ทั้งหมด อยู่ 6 ฝ่าย ดังนี้

1. **ฝ่ายแม่ครัว** มีหน้าที่ทำอาหารต้อนรับแขก หรือ นักท่องเที่ยวที่มาเยือน มีทั้งหมดอยู่ 2 กลุ่มๆ ละ 10 คน ซึ่งในการปฏิบัติงาน กลุ่มแม่ครัวทั้ง 2 กลุ่มจะหมุนเวียนกันทำอาหาร
2. **ฝ่ายปฎิคม** มีหน้าที่จัดการต้อนรับ คือ จัดสถานที่ บริการนำดื่ม มีสมาชิกอยู่ 10 คน
3. **ฝ่ายการเงินและบัญชี** มีหน้าที่บริหารจัดการเงิน และทำหน้าที่ตรวจเช็คสมาชิกในชุมชนที่เข้ามามีใครบ้าง เพื่อจะได้บริหารจัดการค่าแรงให้กับคนในชุมชนที่เข้าร่วมอย่างยุติธรรม
4. **ฝ่ายดนตรี** มีหน้าที่เล่นดนตรี (ดนตรีของวัฒนธรรมภูไท) เพื่อเผยแพร่และสร้างความบันเทิงให้กับ นักท่องเที่ยว และคนที่เข้ามาศึกษาดูงาน
5. **ฝ่ายการแสดง** มีหน้าที่ทำการแสดง เช่น รำภูไท เพื่อให้เห็นถึง

กับวัฒนธรรมภูไท มีสมาชิกทั้งหมด 22 คน แบ่งเป็น แม่บ้าน 20 คน และเยาวชน 10 คน

6. ฝ่ายบริหารจัดการ มีหน้าที่ดูแล ประสานงาน วางแผน เตรียมงาน การท่องเที่ยว มีสมาชิกทั้งหมด 12 คน

สำหรับขั้นตอนการจัดการท่องเที่ยว เมื่อมีกลุ่มนักท่องเที่ยว หรือกลุ่มที่มาศึกษาดูงานติดต่อเข้ามาว่าจะเข้ามาศึกษาดูงานนั้น ทางผู้ประสานงานก็ต้องชี้แจงข้อปฏิบัติให้กับผู้ที่จะมาท่องเที่ยว หรือศึกษาดูงานให้ทราบถึงขั้นตอนการเตรียมความพร้อมในการมาศึกษาดูงาน เช่น ต้องเตรียมผ้าเช็ดตัวมาเอง เป็นต้น นอกจากนี้คณะกรรมการมีการประชุมวางแผนการทำงาน การเตรียมงานว่าต้องมีการจัดเตรียมอย่างไรบ้าง หรือ ถ้าคนที่มาศึกษาดูงานมีการพักค้างคืนด้วย ต้องมีการจัดคนที่มาศึกษาดูงานให้กับบ้านที่รับเป็นโฮมสเตย์ อย่างเหมาะสม (จัดตามศักยภาพของแต่ละครัวเรือนว่าสามารถรับได้กี่คน ซึ่งศักยภาพนั้นดูจาก จำนวนที่นอน จำนวนห้องน้ำ ทั้งนี้ ขึ้นตรงต่อความสามารถที่กำหนดสูงสุดจะอยู่ที่ 3 คน/หลังคาเรือน หากบ้านหลังใดมีห้องน้ำ 2 ห้องและมีความพร้อมในเรื่องต่างๆ เช่น บ้านสะอาดน่าอยู่ ห้องน้ำสะอาด ห้องครัวสะอาด ก็สามารถรับนักท่องเที่ยวได้ 5-6 คน เป็นต้น) เมื่อมีการเตรียมการเรียบร้อยแล้ว ทางคณะกรรมการดำเนินการประชาสัมพันธ์ให้กับสมาชิกในชุมชนได้รับทราบเพื่อจะได้เตรียมการตนเองให้พร้อมที่จะเข้าร่วมช่วยงานได้ ในการเข้ามาช่วยงานการท่องเที่ยวของชุมชนนั้น คนในชุมชนจะเข้ามาทำหน้าที่ในฝ่ายต่างๆ ตามความเหมาะสม และความสนใจของตนเอง ซึ่งคนส่วนมากในหมู่บ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการท่องเที่ยวเกือบ 100 เปอร์เซ็นต์ (เฉลี่ยครัวเรือนละ 1 คน) โดยเมื่อเข้าร่วมจะมีการลงชื่อกับฝ่ายบัญชีเข้ามาเข้าร่วมการจัดการท่องเที่ยว ในฝ่ายต่างๆ ทั้งนี้ในการลงชื่อดังกล่าวนั้น เพื่อให้สะดวกต่อการบริหารจัดการเงิน ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดในช่วงต่อไป

การจัดการท่องเที่ยวในแต่ละครั้งเมื่อจัดเสร็จแล้ว คนในชุมชน คณะกรรมการ และคนที่เข้าร่วมในการจัดการท่องเที่ยว นั้น จะมาประชุมร่วมกันทุกครั้ง เพื่อสรุปผลการจัดการท่องเที่ยวว่ามีปัญหาอุปสรรคอะไร เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวหรือไม่ อย่างไร หรือการจัดการท่องเที่ยวประสบผลสำเร็จอย่างไร ในการประชุมสรุปผลการท่องเที่ยวดังกล่าว ถ้าประสบปัญหา ก็จะมีการหาทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน ทั้งนี้ในการจัดการท่องเที่ยวแต่ละครั้งนั้น ขั้นตอนสุดท้ายในการจัดการท่องเที่ยว คือ การสอบถามนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยว หรือมาศึกษาดูงานนั้น ว่าการท่องเที่ยวนั้นดีอย่างไร และไม่ดีอย่างไร ซึ่งเป็นการคุยในรูปแบบสบายๆ นอกจากนี้แล้วแต่ละบ้านที่เป็นโฮมสเตย์นั้นก็จะมีการจัดสมุดไว้ในแต่ละบ้าน เพื่อให้คนที่เข้าพักในบ้านนั้นๆ ได้เขียนเกี่ยวกับการมาศึกษาดูงาน และเขียนบันทึกการมาท่องเที่ยวดังกล่าว เสร็จแล้วคณะกรรมการก็จะตามไปอ่าน เพื่อที่จะนำข้อเสนอแนะ หรือคำติชมมาปรับปรุงการท่องเที่ยวของชุมชนให้ดีขึ้น

รายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวในแต่ละครั้ง จะแบ่งให้กับคนที่มาช่วยงานตามความเหมาะสม โดยจะแบ่งให้ตามแรงที่ทำ ซึ่งในการมาทำแต่ละครั้งนั้นดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าต้องมีการลงชื่อทุกครั้ง เพื่อให้ฝ่ายการเงินและบัญชีสามารถตรวจสอบได้ว่าในการจัดการท่องเที่ยวแต่ละครั้งนั้นจะต้องแบ่งรายได้หรือผลประโยชน์ที่เกิดจากการท่องเที่ยวให้กับใครบ้าง (คนที่มาช่วยงาน) โดยจะมีการแบ่งรายได้ทุกครั้งหลังเสร็จสิ้นการจัดการท่องเที่ยวในแต่ละครั้ง นอกจากนี้ในการแบ่งปันรายได้นั้น นอกจากจะแบ่งให้กับคนในชุมชนที่มาช่วยงานแล้ว ก็มีการแบ่งรายได้ดังกล่าวเข้าวัด ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และกลุ่มการท่องเที่ยวเอง ซึ่งในการหักแต่ละครั้งก็จะดูตามความเหมาะสม และมติของชุมชน ดังที่นายไพฑูรย์ วิเศษศรี ผู้ใหญ่บ้านที่ 1 กล่าวว่า การหักเงินเข้าส่วนกลางจะกระทำต่อเมื่อ ค่าใช้จ่ายในส่วนต่างๆ เช่น ผลตอบแทนชาวบ้าน ค่าอาหาร ทำการหักแล้วมียอดเงินคงเหลือจึงจะนำเงินจำนวนนั้นเข้าส่วนกลาง และการจ่ายค่าที่พักนักท่องเที่ยวจะจ่ายกับผู้นำของกลุ่มโดยการรับเงินจะต้องมีชาวบ้านร่วมอยู่ด้วยไม่ต่ำกว่า 3 คน ซึ่งนักท่องเที่ยวจะไม่ได้จ่ายให้กับบ้านที่พักโดยตรง แต่กรรมการและชาวบ้านจะเป็นคน

จัดสรรปันส่วนกันเองตามความเหมาะสม

การจัดการภายใน การจัดการจะยึดชุมชนเป็นหลักโดยที่จะมีการจัดสรรรายได้ที่รับมาให้กับทุกคนที่เข้าร่วมกิจกรรม โดยที่เด็กที่เรียนอยู่ในระดับประถมศึกษาจะได้รับในอัตราครึ่งหนึ่งของผู้ใหญ่ และจะมีการแบ่งหน้าที่และการจัดสรรรายรับตามหน้าที่ออกเป็น ดังนี้ คืองานต้อนรับ 1 แรง งานให้ความรู้ในแต่ละฐาน 1 แรง งานแสดง 1 แรง งานสู่ขวัญ 1 แรง งานสถานที่ 1 แรง งานพาแลง 1 แรง และนักดนตรี คนละ 4 แรง ซึ่งทางคณะกรรมการจะแบ่งกำไรสุทธิทั้งหมดให้กับผู้ที่มาตามทีแต่ละคนได้ทำหน้าที่ “บางครั้งแบ่งแล้วบางคนได้เงินแค่ 4 บาท เขาก็ยังยอมรับด้วยความภูมิใจ” (นายถวัลย์ ผิวขำ. สัมภาษณ์. 31 กรกฎาคม 2553)

สำหรับการจัดการคนในชุมชน บ้านภูเป็นชุมชนที่มีทุนเดิมของคนในชุมชนอยู่แล้ว กล่าวคือ ชุมชนบ้านภูนั้นเป็นชุมชนที่มีความสามัคคีปรองดองกันระหว่างคนในชุมชนอยู่แล้ว คนในชุมชนจะให้ความร่วมมือ และมีส่วนร่วมในการที่จะพัฒนาหมู่บ้านทุกครั้ง อย่างพร้อมเพียง ดังนั้นในการจัดการคนสำหรับการท่องเที่ยวจึงไม่เป็นอุปสรรคใด ทั้งนี้ในการจัดการคนในชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว นั้นชุมชนมีการปฏิบัติเฉพาะช่วงแรกเท่านั้น คือ ช่วงที่หมู่บ้านจัดการท่องเที่ยวขึ้นในตอนปีแรก คือ มีการประชาสัมพันธ์ให้คนในหมู่บ้าน วัยรุ่น ปฏิบัติตัวให้เหมาะสม ไม่ส่งเสียงดัง ไม่สูบบุหรี่ ไม่ทะเลาะวิวาท เป็นต้น ซึ่งด้วยทุนเดิมของคนในชุมชนที่มีศักยภาพอยู่แล้ว ทำให้การจัดการคนไม่มีปัญหาใดๆ ทั้งนี้เมื่อมีกลุ่มคนเข้ามาท่องเที่ยวคนในชุมชนจะมามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวอย่างสม่ำเสมอ **“เมื่อคนในชุมชนรู้ว่าจะมีกลุ่มคนมาศึกษาดูงาน คนในชุมชนจะรู้โดยอัตโนมัติว่าตนเองต้องมีการเตรียมความพร้อมอย่างไรบ้าง เพื่อที่จะมาช่วยงาน โดยไม่ต้องให้ผู้นำหรือคณะกรรมการต้องบอก”** (นายถวัลย์ ผิวขำ. สัมภาษณ์. 31 กรกฎาคม 2553.)

ทางด้านการจัดการนักท่องเที่ยว นั้น เมื่อมีคนติดต่อจะเข้ามาศึกษาดูงานนั้น ทางคณะกรรมการฝ่ายประสานงานจะชี้แจงเกี่ยวกับ การเตรียมการก่อนมา

ศึกษาดูงาน เช่น ผู้ที่มาศึกษาดูงานต้องเตรียมผ้าเช็ดตัวมาเอง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการชี้แจงกฎข้อห้ามเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวของผู้ที่มาศึกษาดูงาน หรือผู้ที่มาท่องเที่ยว ว่าไม่ให้ปฏิบัติตัวได้แก่ ห้ามส่งเสียงดังหลัง 22.00 – 05.00 น. ห้ามพูดคำหยาบ ห้ามลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ ห้ามทำในสิ่งที่เป็นการล่วงเกินผู้หญิงในหมู่บ้าน เช่น การจับมือ ร่วม / ชม กิจกรรมที่ชุมชนจัด แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในวิถีชีวิตเชิงสร้างสรรค์ ไม่เล่นการพนัน ไม่ดื่มสุราและยาเสพติด สำหรับความต้องการของชุมชนคือ ต้องการให้ทางการเข้ามาสนับสนุนในด้านงบประมาณ เพื่อที่จะมีต้นทุนในการจัดทำสินค้ามาคอยรองรับความต้องการของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาโดยมีหลักการ คือ “หมด-เต็ม คือมีผ้าทั้งสิ้น 10 ชิ้น หากนักท่องเที่ยวซื้อไป 1 ชิ้นก็ต้องทำเพิ่มขึ้นอีก 1 ชิ้นให้ครบ 10 เหมือนเดิม แต่ต้นทุนที่จะทำให้มี 10 ชิ้นไว้อย่างไม่มี สำหรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชนจะมาในฤดูกาลใด การเข้ามาของนักท่องเที่ยวบางครั้งจะต้องดูความพร้อมของทางชุมชนด้วย เพราะการบริหารจัดการโฮมสเตย์บ้านภูนั้นจะเน้นที่ชุมชนเป็นหลัก ช่วงที่เหมาะสมที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามามากที่สุดคือ ช่วงเดือนตุลาคมถึงเดือนมีนาคม เพราะช่วงนี้คือช่วงที่ชาวบ้านว่างเว้นจากการทำการเกษตร ทางชุมชนจึงมีความพร้อมในการจัดการต้อนรับนักท่องเที่ยวได้ดีที่สุด (นายสว่าง สีดี เจริญฤๅก/กรรมการหมู่บ้านโฮมสเตย์บ้านภู. สัมภาษณ์. 31 กรกฎาคม 2553.) และปฏิกิริยาของนักท่องเที่ยวหลังจากที่ได้เข้ามาในชุมชนที่เป็นส่วนหนึ่งคือ **“เมื่อเขาได้เปรียบเทียบกับที่อื่นๆ ที่เขาได้สัมผัสมา ที่บ้านภูบริการได้อย่างดีมาก”** (นายวิรัช ไตรยวงศ์ ชาวบ้านภู. สัมภาษณ์. 31 กรกฎาคม 2553.)

กระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม

“อนุรักษ์วัฒนธรรม สัมผัสวิถีชีวิต ใกล้ชิดธรรมชาติ จัดการโดยชุมชนคนบ้านเฮา” โดยมีเป้าหมายของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อประชาสัมพันธ์ชุมชนพร้อมกับการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของชุมชนไปด้วย ซึ่ง

พัฒนาการของการท่องเที่ยวโดยชุมชนเริ่มมาจากต้นทุนทางสังคมของชุมชนที่ได้มีประสบการณ์ในการต้อนรับคณะผ้าป่าสามัคคีจากที่ต่างๆทุกๆปี กอปรด้วยการส่งเสริมจากกรมการพัฒนาชุมชนที่ช่วยผลักดันให้เกิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนขึ้นมา และพลังความสามัคคีของคนในชุมชน ทำให้เกิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในแบบฉบับของบ้านภูขึ้นมาเป็นเวลาประมาณ 5 ปีแล้ว การจัดการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านภู เป็นการจัดการท่องเที่ยวโดยการนำศักยภาพที่ชุมชนมีอยู่มานำเสนอให้กับชุมชนหรือประชาชนในที่อื่นๆ ได้ศึกษาเรียนรู้ ซึ่งรูปแบบการท่องเที่ยวสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบ คือ (1) ท่องเที่ยวแบบมาศึกษาดูงาน ไม่ได้ค้างคืน และ (2) ท่องเที่ยวแบบเต็มรูปแบบ คือ มาศึกษาดูงานและพักค้างคืนที่โฮมสเตย์เพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรมของคนในหมู่บ้าน เน้น 4 อ. คือ อาหาร อากาศ อารมณ์ อัธยาศัย โดยมีการฟื้นฟูวัฒนธรรมผ่านฐานการเรียนรู้ดังนี้

1. ฐานเพิ่มรายได้

ชาวบ้านภูมีความรัก สามัคคี ต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน รวมทั้งมีความพยายามในการพัฒนาอาชีพของตนอย่างสม่ำเสมอ สามารถร่วมกันตั้งกลุ่มอาชีพ และส่งผลให้มีอาชีพเสริม เพิ่มรายได้ เป็นการอนุรักษ์ พื้นฟู สืบทอดวิถีทำอยู่ ทำกินจากบรรพบุรุษปู่ย่าตายาย ถ่ายทอดสู่ลูกหลาน จำนวนหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มทอผ้าฝ้ายศรีนคร กลุ่มทอผ้าฝ้ายลายขิด กลุ่มแปรรูปผ้าฝ้าย และกลุ่มอาชีพทอผ้าไหม เป็นต้น

2. ฐานเรียนรู้

ฐานการเรียนรู้ เป็นศูนย์ข้อมูลหมู่บ้านที่ทำการรวบรวมประวัติความเป็นมาของชุมชนในด้านต่างๆ ไว้ สถานที่ตั้งอยู่ที่ 133 หมู่ที่ 1 ตำบล บ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ชื่อเจ้าบ้าน นายสุนทร ปัทม ชุมชนได้ใช้สถานที่แห่งนี้เป็นฐานเรียนรู้ เมื่อ เดือนกันยายน พ.ศ. 2549 มาจนถึงปัจจุบัน มีคณะศึกษาดูงานจากทุกภาคได้มาใช้บริการเพื่อศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กิจกรรมการศึกษาในฐานมีดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการสืบค้นบุคคลในชุมชนท้องถิ่นที่มีภูมิรู้ มีความสามารถพิเศษเฉพาะตนเกี่ยวกับการปฏิบัติกิจกรรมช่วยเหลือสังคมให้อยู่เย็นเป็นสุข ด้วยวิธีที่ต่างกันอย่างออกไป ตามความสนใจและใส่ใจของแต่ละภูมิปัญญา เพื่อนำมาสู่การถ่ายทอดให้ลูกหลานได้สืบสานต่อ มีอยู่ด้วยกันหลายคนหลายด้าน เช่น คนเก่งจักสาน งานเด่นทอผ้า หมอยาหมอมนต์ คนเป็นหมอธรรม หมอลำ ผญา การแสดงศิลปวัฒนธรรม การหาอยู่หากิน การค้นคว้าเทคโนโลยีต่างๆ เป็นต้น

2. พืชพันธุ์ท้องถิ่น เป็นการนำสิ่งของเก่าแก่ เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ได้แก่ สิ่งของเกี่ยวกับการสร้างเครื่องนุ่งห่ม เครื่องมือหาอยู่หากิน เครื่องใช้เกี่ยวกับอาหารการกิน เครื่องใช้ด้านการเกษตร ผลิตภัณฑ์ชุมชน ตลอดจนสิ่งธรรมชาติอื่นๆ ที่หาได้ตามท้องถิ่น มารวบรวมเพื่อเป็นการศึกษาเรียนรู้ เช่น กะล่อ เชือกหนัง เคาะควาย น้ำเต้าบุง เป็นต้น

3. การละเล่นพื้นเมือง ได้แก่ การเล่นสละบ้า เล่นหมากเก็บ เล่นลูกข่าง ร้องลำผญา การแสดงของภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

3. ฐานการอนุรักษ์

ชาวบ้านภูมีการอนุรักษ์วิถีวัฒนธรรมของตนเองให้คงความเป็นเอกลักษณ์ และได้รับการสืบทอดต่อไปโดยผ่านกิจกรรมดังนี้

1. การอนุรักษ์วิถีวัฒนธรรมภูไทบ้านภู มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นหลายอย่างที่มีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น เช่น การแต่งกาย ความเสียสละ ความสามัคคี การนับถือผู้เฒ่าผู้แก่ ความขยันขันแข็ง และการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ทำให้ชาวบ้านภูได้รับการยกย่องจากผู้ที่มาพบเห็นอยู่เสมอ นับเป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชนต้นแบบที่ดีแก่ท้องถิ่นอื่นๆ ได้

2. การอนุรักษ์บุญประเพณีตามฮีตสิบสอง เช่น บุญปีใหม่ บุญกองข้าว งานสงกรานต์ บุญผะเหวด งานเลี้ยงปู่ตา เป็นต้น

มีอยู่ 14 แนวทาง คือ มี 3 ฝ่าย (ฝ่าย ขรवास , บรรพชิต และผู้ปกครอง) ส่วนอีตสิบสอง เป็นประเพณีการทำบุญประจำเดือนเป็นส่วนใหญ่

5. ลานวัฒนธรรม

ในการต้อนรับคณะนักท่องเที่ยวที่เข้ามาอนโหมสแตย์นั้น ชาวบ้านภูทุกคนจะแต่งกายชุดผู้ไทย คือ ผู้ชายจะนุ่งผ้าโสร่งและสวมเสื้อผ้าฝ้ายเย็บมือ ใช้ผ้าสไบหรือผ้าขาวม้ามัดเอว ส่วนผู้หญิงจะนุ่งผ้าซิ่นทิว สวมเสื้อผ้าฝ้ายย้อมครามแขนยาวทรงกระบอก ขอบตะเข็บคอเสื้อ แขนเสื้อ และชายเสื้อสีแดง ห่มด้วยผ้าสไบลายขิดสีแดงพาดเฉียงไหล่ซ้าย ประมวญผมด้วยดอกฝ้ายประดิษฐ์ ยืนแถวต้อนรับคล้องพวงมาลัยให้แก่คณะนักท่องเที่ยวที่ใช้บริการโฮมสเตย์ พร้อมกับจัดขบวนแห่กลองตุ้ม มีกิจกรรมการแสดงวิถีชีวิตการหาอยู่หากิน การฟ้อนประกอบลายตามจังหวะเสียงกลองตุ้ม นำไปสู่ศูนย์เรียนรู้ชุมชน ได้ชมซื้อหาสิ่งของเครื่องใช้ ผลิตภัณฑ์ชุมชนที่หลากหลายในบริเวณลานวัฒนธรรม ภาคกลางคืนจะทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ กินข้าวพาล้างแกงกระบั้งเสริมความเป็นสิริมงคลแก่ผู้มาเยือนพร้อมกับการแสดงดนตรีพื้นเมืองของกลุ่มภูผาขาวสาวภูผาแดงซึ่งมีการฟ้อนประกอบหลายรายการ

แผนภูมิที่ 4 การแต่งกายของชาวภูไทบ้านภูที่เป็นเอกลักษณ์

กลไกในการจัดการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชนบ้านภู พบว่า มีการดำเนินการดังนี้

1. ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนบ้านภูได้นำต้นทุนทางสังคมที่มีการพัฒนาสร้างศักยภาพในการประชุม อภิปราย แสดงความคิดเห็น มีการเก็บข้อมูลชุมชน และร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา แนวทางการแก้ปัญหา สนองความต้องการ จัดทำเป็นแผนชุมชน ซึ่งมีหลายหน่วยงานได้มีส่วนส่งเสริมสนับสนุนตลอดมา ในปัจจุบันได้ใช้ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านภูเป็นแหล่งความรู้องค์รวมของชุมชนท้องถิ่น เลือกตั้ง คณะกรรมการศูนย์เรียนรู้ดำเนินกิจกรรมอย่างเป็นระบบ ใช้เป็นที่ประชุม เสวนา แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด จัดเป็นแหล่งคลังสมองชุมชน ซึ่งได้รับความร่วมมือจากผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกจากนี้ชุมชนบ้านภูยังใช้การสืบค้นบุคคลในชุมชนท้องถิ่นที่มีภูมิรู้ มีความสามารถพิเศษเฉพาะตนเกี่ยวกับการปฏิบัติกิจกรรมช่วยเหลือสังคมให้อยู่เย็นเป็นสุข ด้วยวิธีที่แตกต่างกันออกไป

ตามความสนใจและใส่ใจของแต่ละภูมิภาค เพื่อนำมาสู่การถ่ายทอดให้ลูกหลาน ได้สืบสานต่อ มีอยู่ด้วยกันหลายคนหลายด้าน เช่น คนเก่งจักสาน งานเด่นทอผ้า หมอยาหมอมนต์ คนเป็นหมอธรรม หมอลำผญา การแสดงศิลปวัฒนธรรม การหาอยู่หากิน การค้นคว้าเทคโนโลยีต่างๆ เป็นต้น

2. ด้านการส่งเสริมอาชีพด้านศิลปะและวัฒนธรรม ชุมชนบ้านภูได้นำเอาองค์ความรู้จากคลังสมองและภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยมีการเรียนรู้ สืบทอดพัฒนา ต่อยอด และเผยแพร่อย่างต่อเนื่อง วิถีของชาวบ้านภูมีความรัก สามัคคี ต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน รวมทั้งมีความพยายามในการพัฒนาอาชีพของตนเองอย่างสม่ำเสมอ สามารถร่วมกันตั้งกลุ่มอาชีพและส่งผลให้มีอาชีพเสริม เพิ่มรายได้ เป็นการอนุรักษ์ ฟื้นฟู สืบทอดวิถีทำอยู่ ทำกินจากบรรพบุรุษปู่ย่าตายาย ถ่ายทอดสู่ลูกหลาน จำนวนหลายกลุ่ม

3. ด้านการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม ในปี พ.ศ. 2551 วัดศรีนันทารามบ้านภูได้รับการประเมินเป็นวัดส่งเสริมสุขภาพดีเด่น จากการที่มีการกระตุ้นจากภายนอกอยู่เสมอจึงทำให้ชาวบ้านภูมีความตื่นตัว เกิดความตระหนักรักชุมชนท้องถิ่นยิ่งขึ้น มีการรวมกลุ่มคนผู้สนใจแต่ละกลุ่มแต่ละด้านที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม จริยธรรม ให้ได้มีโอกาสจัดกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน ชมรมผู้สูงอายุปฏิบัติกิจกรรมการออกกำลังกายด้วยการรำไม้พลอง กิจกรรมนำลูกหลานเข้าวัดไหว้พระทุกวันธรรมสวนะ ผู้ชายรวมกลุ่มกันจักสานซึ่งเป็นงานฝีมือที่ทุกคนได้ปฏิบัติสืบมาเป็นเวลาช้านาน ส่วนผู้หญิงใช้เวลาที่มีค่าในแต่ละวันทอผ้า สร้างเครื่องนุ่งห่ม กลุ่มดนตรีพื้นเมืองมีการฝึกซ้อม สอน ฝึกการเล่น การฟ้อนประกอบลายถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น บ้าน วัด โรงเรียน ประสานการเรียนรู้สู่การปฏิบัติกิจกรรมในคุณธรรม จริยธรรมร่วมกัน ชาวบ้านทุกคนรอบครัวมีการใส่บาตรพระภิกษุที่ออกบิณฑบาตในทุกเช้า ได้สร้างอานิสงส์การบรรพชาสามเณรในภาคฤดูร้อนเป็นประจำทุกปี

ภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมผ่านทางผู้มาเยือน

การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างการค้าผักค้างคืนกับเจ้าของบ้านของนักท่องเที่ยว ได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ถ้ามองชาวราวีถีชีวิตความเป็นอยู่ของกันและกัน ความเหมือนและความต่างของการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นของตนเอง ผลที่ตามมาคือได้เกิดเป็นเครือข่ายทางวัฒนธรรม ทางสังคม มีการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกัน เช่น ชาวชุมชนตะพง จังหวัดระยอง ในหน้าผลไม้จะนำผลไม้มาฝากชาวบ้านภูทุกปี ชาวบ้านภูก็จะมีข้าวหอมมะลิให้ตอบแทนกลับไป เรียกว่า ผลไม้แลกข้าว แลกเปลี่ยนผลิตภัณฑ์โดดเด่นของชุมชนนั้นๆ มีการผูกแขนเป็นเสี้ยว (ญาติสนิท/เพื่อนสนิท) ระหว่างครอบครัว ติดต่อกันการดอวยพรให้กันและกันในวันเทศกาลต่างๆ โดยนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่บอกว่าพักโรงแรมจะไม่มีโอกาสได้พูดคุยกับเจ้าของโรงแรม แต่พักที่บ้านพี่น้องกันเองจะได้พูดคุยแลกเปลี่ยนอะไรหลายๆอย่างกับเจ้าของบ้านโดยตรง การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชุมชนที่มาจาก CBT ที่เป็นรูปธรรม ดังต่อไปนี้

1. **การฟื้นฟูลายผ้า :** ได้มีการผสมผสานระหว่างลายที่มีอยู่เดิมกับลายที่คิดขึ้นมาใหม่ โดยอาศัยการสังเกตด้านเอกลักษณ์ของท้องถิ่น สภาพแวดล้อม เช่น ลายแก้วมุกดา ลายดอกตูม ลายดอกฝ้าย ลายแม่น้ำโขง และลายพญานาค ซึ่งบางลายก็เป็นการประยุกต์เพื่อให้ดูทันสมัย หรือถูกใจผู้ซื้อมากขึ้น เพราะกลุ่มผู้ซื้อมาจากหลายภูมิภาคและหลากหลายวัฒนธรรม

2. **เทคนิคการทอ หรือการแปรรูป :** ยังคงเป็นงานฝีมือล้วนๆ ไม่เน้นเครื่องจักร โดยเฉพาะเสื้อต้องเย็บมือเท่านั้น เน้นคุณภาพมากกว่าปริมาณ คงมีเพียงการออกแบบผสมผสานลวดลายเท่านั้นที่ต้องอาศัยเทคโนโลยีจากคอมพิวเตอร์ โดยความร่วมมือกับลูกหลานคนรุ่นใหม่ที่เป็นงานด้านนี้ จึงสอดคล้องกับประเด็นต่อไป นอกจากเสื้อเย็บมือแล้วยังมีการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์หลายรูปแบบ เช่น ผ้าพันคอ ผ้าคลุมไหล่ ผ้าเช็ดมือ ดอกไม้ประดับที่ทำจากเศษผ้าที่เหลือและอื่นๆตามสมควร

3. การถ่ายทอดกับคนรุ่นใหม่ : นอกเหนือจากการให้ลูกหลานที่รู้เรื่องเทคโนโลยีเข้ามามีส่วนร่วมด้านการออกแบบผสมผสานแล้ว ยังให้เขาได้มีโอกาสเรียนรู้จากหลักสูตรท้องถิ่นที่มีการเรียนการสอนในโรงเรียน โดยชุมชนได้จัดส่งวิทยากรภูมิปัญญาท้องถิ่นไปช่วยสอนในโรงเรียนประจำท้องถิ่นใกล้บ้านทั้งในระดับประถมและมัธยมด้วย นอกจากนี้ในครอบครัวเขาก็สามารถเรียนรู้จากการช่วยผู้ปกครองที่บ้าน ตัดบ้าง เย็บบ้าง หรือเป็นธุระในเรื่องอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับการตัดเย็บบ้าง

4. ชุมชนได้ประสานความร่วมมือไปยังสถานศึกษาใกล้บ้าน : ในการรณรงค์ให้นักเรียนใส่เสื้อผ้าประจำท้องถิ่นทุกวันพฤหัสบดี ซึ่งรวมไปถึงครูผู้สอนด้วย และในช่วงงานเทศกาลสำคัญของชุมชนชาวบ้านทั่วไปก็มักจะสวมใส่ชุดเสื้อผ้าของท้องถิ่นเป็นปกติประจำอยู่แล้ว ยิ่งถ้าเป็นงานที่ต้องต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองก็ยิ่งให้ความสำคัญเป็นลำดับต้นๆ

5. วัฒนธรรมการกินอาหาร : จริงๆ แล้วการกินแบบขันโตกเป็นวัฒนธรรมปกติของลาวอีสาน กับลาวเหนือ จะสังเกตจากภาษาพูดที่มีสำเนียงคล้ายคลึงกันมาก เพราะฉะนั้น การกินอาหารแบบขันโตกก็เป็นลักษณะเดียวกัน เพียงแต่เรียกไม่เหมือนกันเฉยๆ ภาษาภูไท เรียกขันโตก ว่า “กะโตก” ก็คือถาดรองนั่นเอง แต่เดิมการกินก็จะปูสื่อวางกะโตกนั่งกับพื้น ผู้ชายขัดสมาธิ ผู้หญิงก็พับเพียบตามถนัด แต่ในระยะหลังเพื่อความผ่อนคลายทางอิริยาบถ การหยิบจับอาหารสะดวกสบายยิ่งขึ้น จึงมีการเสริมชั้นรองกะโตกขึ้นมาเพิ่มเติม เลยดูว่าเหมือนกับเป็นของทางเหนือไป ที่จริงก็เป็น “แบบกะโตก” อันเดียวกันนั่นเอง

6. ลักษณะบ้านเรือน : แต่เดิมชุมชนบ้านภู มีบ้านเรือนแบบคนภูไทแท้ๆ อยู่หลายหลัง เป็นแบบบ้านยกใต้ถุนพื้นสูง ชั้นบนมีระเบียงสำหรับนั่งรับลมหน้าบ้าน ใต้ถุนสูงเพื่อประโยชน์ในการใช้สอยสำหรับวางแคร่ไม้นอนนั่งเล่นสบายใจ ปัจจุบันคงเหลือประมาณ 4-5 หลัง เพราะส่วนใหญ่ปรับปรุงต่อเติมหรือประยุกต์แบบบ้านของเดิมเข้ากับแบบใหม่เพื่อให้แข็งแรง และเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมปัจจุบัน

แนวโน้มน้ำและประเด็นที่ทำทนาย

แนวโน้มน้ำการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูมิแนวน้ำไปในทางที่ดี ทั้งในด้านจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาอย่างต่อเนื่อง การได้รับความนิยมนักท่องเที่ยวทั่วไปโดยเฉพาะจากภูมิภาคอื่นที่เล็งเห็นความความต้องการที่จะมาสัมผัสวิถีชีวิตท่ามกลางชุมชนและวัฒนธรรมภูไทที่มีเอกลักษณ์และเรียบง่าย คล้ายๆ กับชาวไทยภูเขาที่ได้รับความนิยมในทางภาคเหนือ

สำหรับประเด็นที่ทำทนายเห็นว่า ทำอย่างไร การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู ถึงจะยืนหยัดต่อไปได้อย่างยั่งยืน หากขาดแกนนำที่เสียสละที่เป็นทั้งปราชญ์ชาวบ้านและศูนย์รวมทางจิตใจของชาวบ้าน ดังนั้น ประเด็นที่ชวนคิดคือว่า จะต้องมีการสร้างทายาทสืบทอดการดำเนินงานในรุ่นต่อไป โดยให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสืบทอดวัฒนธรรมชาวภูไทให้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของนักท่องเที่ยวต่อไป

ปัจจัยในการดำเนินงานที่นำไปสู่ความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู

ความต้องการและความสามัคคีของคนในชุมชน เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดทั้งนี้จะได้เห็นได้จากสมาชิกทุกครัวเรือนให้ความสำคัญกับเรื่องการเป็นเจ้าบ้านที่ดีในการต้อนรับผู้มาเยือน โดยจะเน้นถึงความสามารถและทักษะของแต่ละบุคคลในการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยไม่เกี่ยงงอน โดยเฉพาะความสะอาดของบ้านพักโฮมสเตย์และถนนหนทางภายในชุมชนได้รับการทำความสะอาดอยู่เป็นประจำอย่างสม่ำเสมอพร้อมที่จะให้บริการอย่างพร้อมสรรพ

การมีจิตสำนึกรักและภูมิใจในบ้านเกิด เป็นปัจจัยที่สำคัญรองลงมาทั้งนี้จะได้เห็นได้จากการที่ชุมชนบ้านภูมีความรักและภูมิใจในชุมชนที่มีเอกลักษณ์ในแบบฉบับของตนเองที่เป็นชาวภูไท มีวัฒนธรรมและความเป็นอยู่อย่างเรียบง่ายและมีจิตใจโอบอ้อมอารี และต้องการให้บ้านเกิดของตนเป็นที่รู้จักจากผู้คนต่าง

วัฒนธรรม จึงมีจิตใจรักที่ให้บริการกับผู้มาเยือนอย่างฉันทมิตร

การรู้จักการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน เป็นปัจจัยที่สำคัญลำดับที่สาม ทั้งนี้จะเห็นได้จากแกนนำและสมาชิกชุมชนบ้านภู ตื่นตัวในการเพิ่มขีดความสามารถในการจัดการท่องเที่ยวไม่ว่าจะเป็นทั้งในด้านการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนให้เข้มแข็งพร้อมที่จะเป็นผู้ให้บริการที่ดี ตลอดจนการปรับปรุงต้นทุนทางวัฒนธรรมภูไทที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยว และผ่านการสืบทอดต่อไปอย่างยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกรุ่นหลานอย่างต่อเนื่อง จนทำให้วัฒนธรรมเกิดการบ่มเพาะอย่างเป็นรูปธรรม

สรุปผลการศึกษา

การใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนของชุมชนบ้านภู ทำให้ชุมชนมีความชัดเจนในการจัดการท่องเที่ยวเพื่อเป้าหมาย 3 ประการ คือ 1) การอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิมของชุมชน 2) การรักษาสถานทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนให้สามารถเกิดการใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน 3) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชนและผู้มาเยือน โดยเฉพาะในประเด็นแรกจะเห็นความชัดเจนได้มากที่สุด เนื่องจากว่าชุมชนมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมชาวภูไทที่เป็นแบบฉบับดั้งเดิมของตนเองชุมชนโดยมีการสืบทอดรุ่นต่อรุ่นมาอย่างยาวนานโดยไม่ขาดสาย ทำให้สามารถอนุรักษ์และฟื้นฟูได้ง่าย โดยชุมชนบ้านภูได้ดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในหลากหลายรูปแบบ ถึงแม้ว่าชุมชนแห่งนี้จะไม่ได้เกิดจากการวิจัยท้องถิ่นภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยก็ตาม แต่ด้วยพลังความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ก่อปรด้วยความรักในบ้านเกิดของตนเป็นแรงหนุนให้ ชุมชนบ้านภูเป็นต้นแบบของการพัฒนาชุมชนโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางในการดำเนินงานให้ประสบผลสำเร็จได้เป็นอย่างดี

ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

1. ชุมชนบ้านภูและผู้ที่มีสนใจต่อการวิจัยการท่องเที่ยวโดยชุมชน ควรศึกษาประเด็นการติดตามพัฒนาการของการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู เพื่อให้เห็นถึงการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในอนาคต ตลอดจนปัจจัยหนุนเสริมหรืออุปสรรคต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภู
2. ผู้ที่สนใจและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สถาบันการศึกษาในพื้นที่ ควรศึกษาประเด็นแนวทางการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนระหว่างชุมชนบ้านภูและชุมชนข้างเคียงอื่นๆในภูมิภาคเดียวกัน เพื่อสร้างความเข้มแข็งในการจัดการท่องเที่ยว
3. ผู้ที่สนใจร่วมกับชุมชนบ้านภู ควรศึกษาประเด็นการเพิ่มความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยวให้แตกต่างจากคู่แข่งอื่น เพื่อสร้างภาพลักษณ์และจุดยืนทางการตลาดของการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านภูให้ยังคงความน่าสนใจต่อไป

บรรณานุกรม

- จังหวัดมุกดาหาร. 2550. รายงานการประชุมคณะอนุกรรมการด้านเศรษฐกิจ
จังหวัดมุกดาหารครั้งที่ 9/2550. ชุมชนบ้านภู. 2549. เอกสารชุมชน
เศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ . เอกสารอัดสำเนา.
ทองใบ สุธาศรี. 2549. การวิจัยเชิงธุรกิจ: การปฏิบัติการวิจัยที่นอกเหนือตำรา.
อุบลราชธานี: คณะบริหารธุรกิจและการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏ
อุบลราชธานี.
- ถวัลย์ ผิวขำ. 2553. ประธานกลุ่มที่พักโฮมสเตย์. สัมภาษณ์. 31 กรกฎาคม 2553.
ไพฑูริ์ วิเศษศรี. 2553. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 บ้านภู. สัมภาษณ์. 31 กรกฎาคม 2553.
วิรัช ไตรยวงศ์. 2553. ชาวบ้านภู. สัมภาษณ์. 31 กรกฎาคม 2553.
- พจนา สวนศรี. 2546. เอกสารการสอนชุดวิชา การจัดการนันทนาการและการ
ท่องเที่ยวทางธรรมชาติ. หน่วยที่ 8-15. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัย
ธรรมาธิราช.
- สว่าง สีดี. 2553. เหมัญญิก/ กรรมการหมู่บ้านโฮมสเตย์บ้านภู. สัมภาษณ์ 31
กรกฎาคม 2553.
- วัฒนธรรมพื้นบ้านล้านนา. 2553. เชียงใหม่: [ออนไลน์] เว็บไซต์: <http://lpn.nfe.go.th/montiga/main.html>. 22 กรกฎาคม 2553.